

ВІДГУК

**офіційного опонента на кандидатську дисертацію
ПАСІСНИЧЕНКА АНТОНА ВІКТОРОВИЧА «ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЯК ДИСКУРСИВНИЙ ФЕНОМЕН: ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології**

У контексті аналізу європейської ідентичності сьогодні виникає багато питань, оскільки ані політики, ані науковці, ані медіа не дійшли консенсусу, який би задавав контури розуміння того, що є європейська ідентичність. Потрібно зазначити, що дискурс навколо європейської ідентичності зумовлюється зіткненням думок двох наукових і політичних таборів — євроскептиків і єврооптимистів. Але фінансова криза в ЄС зробила всіх єврореалістами, поставивши перед ЄС питання: чи є можливості для розвитку європейської ідентичності? А. Яник, професор філософії Університету Інсбрука, у лютому 2012 р. висловив думку про те, що «криза показує нам, наскільки глибоко і повністю глобалізація проникла в життя європейців. Подобається нам це, чи ні, але що відбувається в Греції, Португалії та Ірландії, відбувається з нами в тій чи іншій мірі скрізь у Європі. Ми всі в одному дірявому човні, і човен повинен бути відремонтований у морі». Сучасна криза в ЄС виявила головне: Європа досі залишається не єдиною, надто різною і не дуже впевненою у своєму майбутньому. Американські соціологи Д. Денісон та Н. Карл вважають, що в ЄС національна ідентичність переважає європейську, існування якої є досить проблематичним. Хоча довіра до ЄС в цілому більша, ніж недовіра.

Дисертаційна робота А. В. Пасісниченка присвячена актуальній і недостатньо дослідженій проблемі конструювання європейської ідентичності як дискурсивного феномену. Зокрема, її актуальність зумовлюється потребою власне соціологічного аналізу феномену європейської ідентичності.

У дисертаційній роботі автор підкреслює, що аналітичне розмежування старої та нової Європи (англійською воно розкривається у виразі «*Europe vs EUrope*») є ключовою настановою дослідження феномену європейської ідентичності. Концептуалізація дисертантом європейської ідентичності як дискурсивного феномену в руслі дискурсивно-конструктивістського підходу дозволяє розірвати взаємозалежність концептів нової європейської ідентичності та нової об'єднаної Європи. Дискурсивно-конструктивістський підхід пропонує аналітично розмежовувати та досліджувати зв'язок між двома Європами в такий спосіб, щоб одночасно уникати крайніх формулювань їхньої тотожності або дуалізму.

Особливо слід відзначити ретельність, з якою дисертант формує теоретико-методологічну базу дослідження, розкриває особливості психологічних та соціологічних підходів до аналізу ідентичності та проводить розрізнення між індивідуальною/персональною та колективною соціальною ідентичністю. Завдяки ретроспективному аналізу наукового дискурсу ідентичності, починаючи з філософських робіт Античності (Платон, Аристотель), класичної філософії (І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга, Дж. Локка), психологічних теорій (З. Фрейда, К. Юнга, Е. Еріксона) та закінчуючи соціологічними концепціями (Дж. Г. Міда, Ч. Кулі, Г. Блумера, І. Гоффмана, П. Бергера, Т. Лукмана, Ж. Дерріди, М. Фуко, П. Бурд'є, З. Баумана, У. Бека), автор простежує поступовий відхід від есенціалістської концептуалізації ідентичності в термінах тотожності, єдності, унікальності, безперервності та усталеності індивідуальних/групових характеристик до її переосмислення в руслі конструктивістської парадигми.

Автор доходить висновку, що лінгвістичний і дискурсивний повороти в науці, а також теорії інтеракціонізму і соціального конструкціонізму зумовили появу нового, дискурсивно-конструктивістського бачення ідентичності. Він зазначає, що сучасні дослідження соціальних ідентичностей тісно пов'язані з новою епістемологією конструктивізму та активним розвитком дискурс-студій. Як результат, дослідження ідентичності

всупереч стереотипам про раціональність у науковому пізнанні переорієнтовують соціальне дослідження на аналіз людської дії як лінгвістичної за своєю суттю та акцентують ідею, що ідентичність людини не є стабільною сутністю і її слід концептуалізувати як процес конструювання у мінливих ситуаціях мовлення.

В роботі також зазначається, що соціологічна інтерпретація ідентичності зазнає значних трансформацій під впливом постмодерністських концепцій, які є відображенням процесів глобалізації та космополітизації. У центрі уваги дисертанта знаходяться концептуальні положення таких теоретиків, як З. Бауман та У. Бек, які переосмислюють соціальну ідентичність початку XXI століття.

Наукова новизна дисертаційного дослідження А. В. Пасісниченка полягає також в тому, що дискурсивно-конструктивістський підхід визначається як найбільш плідний для аналізу європейської ідентичності, оскільки дозволяє виявити особливості її конструювання як дискурсивно сформованого, контекст-залежного та множинного соціокультурного феномену, який неможливо зафіксувати як есенціальне явище, бо при наявності різних творців європейської ідентичності (політиків, вчених, ЗМІ, громадян ЄС) немає її конкретного носія (європейського демосу, етносу), а також об'єктивних критеріїв, за якими її можна було б виміряти або говорити про існування чи відсутність.

До здобутків дисертаційної роботи А. В. Пасісниченка у контексті аналізу особливостей конструювання європейської ідентичності як дискурсивного феномену, на наш погляд, треба віднести висновок про те, що наявність європейської ідентичності не послаблює національну чи локальну ідентичність, оскільки за сучасних умов конструювання європейської ідентичності відбувається паралельно з реконструюванням національних ідентичностей; це актуалізує розрізнення не між національною та європейською, а між ексклюзивною (єдиною, фіксованою) та інклюзивною (множинною, гнучкою) ідентичностями.

Важливим результатом можна вважати висновок про те, що невизначеність сутності європейської ідентичності пов'язана з гетерогенністю існуючих образів Європи та несумісністю поглядів тих, хто безпосередньо включений у процес конструювання європейської ідентичності (політики, вчені, ЗМІ, громадські організації). Ключова теза запропонованої дискурсивно-конструктивістської концептуалізації полягає в тому, що «сильна» європейська ідентичність – це не штучний конструкт для формування уніфікованого *Homo Europaeicus*. Насправді «сильний» смисл європейської ідентичності народжується у дискурсах різних спільнот щодо загальноєвропейських проблем, і це, скоріше, процес, ніж певний фіксований стан.

Представлений в роботі аналіз актуальних дискурсивних проектів європейської ідентичності в сучасному академічному дискурсі пропонує неординарний підхід до класифікації ідей та образів Європи, що лежать в основі сучасного дискурсу Європи загалом. До таких актуальних проектів автор відносить проект Європи в термінах культури; проект публічної сфери Європи як простору відкритої комунікації; проект європейського конституційного патріотизму та проект космополітичної Європи.

Робота не має суттєвих недоліків щодо змісту та оформлення. Водночас, як і до будь-якого іншого дослідження, присвяченого дискусійній темі, до дисертації Антона Вікторовича Пасісниченка «Європейська ідентичність як дискурсивний феномен: особливості конструювання» можна висловити окремі зауваження:

1. На наш погляд, слід було б більш конкретно вказати, чи є загальноєвропейська ідентичність, або існує декілька варіантів європейської ідентичності.
2. Уточнення потребує, з нашої точки зору, питання, які саме цінності автор відносить до європейських.
3. На наш погляд, слід було б показати у додатках дисертації гайди та протоколи інтерв'ю, які проводив автор.

4. Слід було б також зазначити, які ще є чинники європейської ідентифікації студентської молоді, окрім політичного, академічного, медійного та повсякденного дискурсів Європи, до яких вона долучається.

В цілому, незважаючи на вказані зауваження, робота є цілісним та завершеним дослідженням, яке демонструє наукову зрілість автора та його здатність до самостійної наукової творчості. Мова дисертації відзначається чіткістю і ясністю, зміст автореферату відповідає тексту дисертації.

Основні теоретичні і практичні висновки дисертаційного дослідження отримали достатню апробацію на наукових та науково-практичних конференціях, а також знайшли відображення в 13 наукових публікаціях.

За актуальністю розкритих проблем, науковою новизною та практичною цінністю дисертаційна робота Пасісниченка А. В. відповідає вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, зокрема п.п. 9, 11, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор Пасісниченко Антон Вікторович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології.

Офіційний опонент:

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології

Інституту соціальних наук

Одеського національного університету

імені І.І Мечникова

Є.Я. Прохоренко

